

Цікава особистість учителя – цікавий урок

Яким сьогодні є і яким має бути вчитель-словесник, урахувавши зміни, що відбуваються у просторі мовно-літературної освіти: пошук методичних технологій побудови сучасного уроку, профільне навчання у старшій школі, аксіологічна взаємодія суб'єктів навчання, переорієнтація від знаневої на компетентнісно-діяльнісну парадигму? Опитування освітянської громади, монографічні дослідження засвідчують: це носій гуманітарної культури, дослідник, який успішно працює у форматі творчих пошуків, педагог, психолог і мудрий наставник, котрий уважно ставиться до особистості кожної дитини і власним прикладом допомагає помічати й цінувати неповторну красу у творах мистецтва, глибоко осмислювати вчинки літературних персонажів, а також свої на основі засвоєних морально-етичних норм, стимулює вихованців до естетичного саморозвитку, самоактуалізації й самовдосконалення.

Видатний український методист Н. Волошина цілком правомірно доводить, що «вивчення літератури в школі проводиться не лише з освітньою, а й з виховною метою. Адже засобами мистецтва слова виховується любов до Батьківщини, повага до її мови, історії, звичаїв і традицій... І він [вчитель-словесник – виділено нами.- О.С.] мусить нести Богом послану йому місію і художнім словом сіяти в душах дітей добро, правду, милосердя, очищати їх від скверни» [9, с. 3, 6]. Це стає можливим, якщо педагогічна майстерність учителя-словесника неперервно вдосконалюється й забезпечує високий рівень педагогічної взаємодії з учнями та колегами.

Чільне місце проблеми педагогічної майстерності вчителя-словесника посідають у наукових дослідженнях доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Ніли Йосипівни Волошиної. Учена – автор понад трьох сотень актуальних праць із загальних проблем виховання та методики української літератури в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, ролі літератури у формуванні національної свідомості особистості,

зв'язку літератури з іншими видами мистецтв, аналізу художнього твору, сучасного уроку і підручникотворення, професійного становлення вчителя.

Концепція літературної освіти в Україні, Державний стандарт базової і повної середньої освіти (змістові лінії літературної освіти) початку двадцять першого століття, шкільна програма з української літератури, за якою працювали і працюють учителі й учнів усіх шкіл в Україні десятки років. До цих знакових документів Ніла Йосипівна Волошина причетна як фундаментальний учений, керівник шанованого в Україні колективу методистів, але насамперед як учитель. Проблеми української школи, української літератури, вчителя літератури Ніла Йосипівна вивчала безпосередньо у шкільному середовищі: тривалий час працювала вчителем початкових класів, учителем української мови і літератури, навчала методики майбутніх учителів за власними підручниками і посібниками, тісно співпрацювала з письменниками, вченими, вчителями, студентами, учнями. Її сповнені хвилювання про літературну освіту учнівської та студентської молоді виступи на методичних об'єднаннях, семінарах і конференціях пам'ятають (а творчі ідеї розвивають) чи не в кожному місті й районному центрі України.

Науково-методична діяльність Н.Волошиної була відзначена з-поміж різних численних нагород і медаллю Академії педагогічних наук України «Костянтин Ушинський». Дослідниця дотримувалася заповітів К.Ушинського, котрий ще в 1857 році у статті «Про користь педагогічної літератури» передбачив, що «всяка програма викладання, всяка метода виховання, хоч би якою хорошою вона не була, не перейшовши в переконання вихователя, залишиться мертвою буквою, що не має ніякої сили в дійсності. Найпильніший контроль у цій справі не допоможе... Вихователь ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції: не зігріта теплом його особистого переконання, вона не матиме ніякої сили... вплив *особи* вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань та заохочень. Багато, звичайно, важить дух закладу; але цей дух живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості

вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців...особа вихователя означає все у справі виховання».

У відповідальній справі виховання молодих громадян з виразними національними рисами Н.Волошина продовжила розвиток методичних ідей Т. і Ф. Бугайків, які передусім цінували в учителеві досконале знання навчального предмета і методики його викладання, глибоке володіння психологічними особливостями учнів, уміння виховати в учнів інтерес і любов до читання. «Вдасться йому закласти у своїх учнях глибокі почуття патріотизму і свідомості громадських обов'язків, дасть він дітям міцні знання, розбудить у них невгамовне прагнення до праці, до подальшого зростання і внутрішнього збагачення, полюблять вони його на все життя, – значить, перед нами справжній майстер, учитель в найповнішому розумінні слова». Глибоко поважала і цінувала Ніла Йосипівна дослідницькі ідеї психолога І. Синиці, котрий педагогічну майстерність учителя української літератури пов'язував насамперед з умінням працювати так, щоб «кожне слово дійшло до учнів, було повністю ними сприйняте, пережите й засвоєне».

Прикладом для наслідування і власного професійного розвитку слугували кращі педагоги-словесники. На глибоке переконання відомого Дитинознавця В.Сухомлинського, основою культури педагогічного спілкування виступають не тільки загальні моральні цінності, норми і принципи, а й глибоке розуміння вихователем внутрішніх психічних закономірностей розвитку дитячої особистості, її духовного становлення. "Слово на уроці, - наголошував В.Сухомлинський, – це стежечка до дитячого серця і найтонший інструмент, яким ми, педагоги, доторкаємося до вразливої душі. Словесник формує душу вихованця – його переконання, погляди, устремління, оптимістичну впевненість у своїх силах. Майстерність вихователя полягає в тому, щоб утвердити певне ставлення до того, що пізнається".

Отже, «цікава особистість учителя – цікавий урок літератури» [9, с. 154], – наголошує Н.Волошина, – людина в усьому, любов до людини (рос. человеколюбие) й аргуменує цю тезу, розглядаючи урок української літератури

як школу творчої праці й інтелектуального, морально-естетичного, освітньо-культурного діалогу особистостей учителя й учнів. «Засобами художнього слова маємо виховати сильний, вольовий характер, особистість, яка може достойно жити й працювати в демократичному суспільстві, якій чуже почуття меншовартості, особистість з високими патріотичними почуттями, яка ніколи не зрадить національні інтереси держави і зможе представляти її на різних рівнях».

Майстерний урок літератури розглядає Н.Волошина як дослідження, під час якого учень під керівництвом учителя виконує функції літературознавця, критика, письменника, перекладача, пізнає знакові імена і твори української й зарубіжної літератури. Ніла Йосипівна постійно використовувала у своїй діяльності перспективні нароби педагогів І.Бація, С.Жицького, В.Фещака, К.Ходосова, В.Цимбалюка, котрі здійснювали пошук більш досконаліх форм і методів навчання, залучаючи до цього вихованців. Водночас на основі аналізу передового педагогічного досвіду невтомна трудівниця методики приходила до висновку: не кількісне нагромадження знань із літератури важливе для культурної людини, а її уміння сприйняти естетичну цінність літературного твору, мислити, зіставляти, обґрунтовувати, робити висновки, закладені в змісті художнього твору. Завдання літературної освіти – розвивати в учнів художній смак, інтерес до книжки, виховувати культуру читання, виробляти емоційне сприймання й осмислення мистецтва слова.

Проблема естетичного виховання молоді, здатної розуміти сутність художньої творчості, насолоджуватися естетикою словесного мистецтва, виховувати високохудожніми образами, стала для Н.Волошиної ключовою в житті і професії. Розгляд категорій прекрасного і піднесеного призму аксіологічного викладання літератури у школі, наповнення уроків естетичним та емоційним сприйняттям художнього тексту знайшов відображення в навчально-методичних посібниках «Позакласна робота з літератури й естетичне виховання учнів» (1973), «Естетичне виховання засобами художньої літератури» (1976), «Підручник літератури і морально-естетичне виховання учнів» (1983),

докторській монографії «Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури» (1995). Наставник молоді на численних прикладах реального шкільного життя, знакових творів художньої літератури доводила цінність умінь учителя й учня чуттєво сприймати і сповідувати красу, художність, довершеність мистецьких форм, гармонію навколишньої дійсності, любити поетичне, гарне і прекрасне в житті і мистецтві.

Самобутність уроків української мови і літератури, позаурочної роботи полягає в насиченні емоціями пізнання словесної творчості, людського життя через їх естетичне, конкретно-чуттєве відображення, в органічному поєднанні мовознавчої і літературознавчої науки з мистецтвом художнього слова, внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків. Така концептуальна ідея пронизує класичну програму з української літератури, укладену Н. Волошиною, О. Бандурою, програму авторського колективу Інституту педагогіки АПН України за редакцією професора Н. Волошиної у рубриках «Літературні паралелі» і «Мистецькі аналогії», Державний стандарт базової і повної середньої освіти, у літературний компонент якої було уведено культурологічну (аксіологічну) лінію.

«Основне для вчителя-словесника – не вичерпати себе, не залишитись на одному рівні, не відстати від вимог сучасності», - наголошувала Н.Волошина у виступах та публікаціях і схвильовано емоційно коментувала думку шанованого в Україні методиста Б.Степанишина про те, що «нема нічого прикрішого і небезечнішого в роботі, ніж методичний і літературознавчий стереотип; одноманітність у побудові уроку і в аналізі художнього твору вбиває цікавинку, живу творчість і перетворює вчителя в чиновника від методики». Педагогічну майстерність учителя авторка простежує в кореляційному зв'язку з неперервним професійним творчим зростанням, невпинним пошуком і трепетним очікуванням інтелектуальної радості від вдумливої організації уроку та спілкування з учнями. Отже, творчий педагог – це артист.

Актуальними для вчителя є ідеї цінності акторської майстерності, запропоновані К.Станіславським і розвинуті А. Макаренком. Колега

Н.Волошиної, Є.Пасічник теж неодноразово переконливо доводив, що «вчитель літератури повинен мати і певні артистичні здібності, без яких неможливий його вплив на школярів». Майстерний урок проводить артистичний учитель, словесник створює у класі відповідний емоційний стан зацікавленості, бажання розв'язати проблему. Такий урок неповторний.

Ідеться про педагогічний, мовленнєвий артистизм, мовленнєвий магнетизм (терміни запропоновані О. Булатовою), уміння викликати емоційно-почуттєвий відгук в учнів: емоційно діти відразу фіксують токи добра, незвичайності, духовності, які випромінюються від педагога. Віртуозне послуговування різноманітними інтонаційними варіантами конструкцій, управління мелодикою, темпом, тембром, привернення уваги логічними акцентами та емоційним наголошенням слів – усе це уможливорює дієвий вплив Майстра на емоційно-почуттєву і вольову сфери діяльності учнів, за допомогою різноманітних художніх засобів дає можливість розкривати гармонію, метафоричність та асоціативність образів, створених уявою митця. Через емпатійне, емоційне переживання, рефлексивне пізнання духовно-моральних норм і культурних цінностей школяр готується до самостійного спілкування з мистецтвом слова, формується його художньо-педагогічне мислення, відбувається творчий саморозвиток.

Учитель від Бога Ніла Волошина сама вміло володіла звучною, відточеною вимовою, різноманітністю тональних рисунків, чистотою і ясністю тембру, емоційною насиченістю і виразністю фрази. Кожне слово вченого випромінювало потужну інтелектуальну та емотивну енергію. Усім, хто чесним шляхом рухається у науково-методичному просторі, Учитель віддавала часточку своєї душі. Але й учні були необхідні Майстру, вони морально й емоційно підтримували його інновації. Цим самим забезпечується безсмертя ідей Учителя.